

Иван Вазов

Бъдни вечер в столицата
Коледна шарка

I

Бъдни вечер.

Голямата ламба с фаянсов абажур, провесена от потона, озаряваше с весела светлина трапезата, около която беше събрано семейството.

На трапезата бяха наслагани блюда с постни яденета и закуски: сърми, туршия с пиперки и с турунджави моркови, фасул, сладко, чер хайвер, мед, ябълки; като венец на всичко една дълбока фарфорова паница с армеева чорба, сгъстена със ситно нарязано кисело зеле, поляна изобилно с дървено масло и посипана разкошно с червен пипер – една от най-лакомите гозби тая вечер.

Освен тях на тая господарска трапеза стоеше още едно необикновено нещо: тучена кадилница с няколко въгленчета вътре.

Почтената старица, майката, баба Цвета, беше украсила трапезата с тия чудеса, както правеше всеки бъден вечер, за да съхрани за потомството си спомена на един простодушен и мил обичай на старината, а още – за да има през цялата година спор и берекет в къщата. Трябва да кажа, че въпреки силните протести от новото поколение, Цвета победоносно беше настояла този ден да се уважат традициите на старото и беше наложила всеобщ пост в къщата.

Макар че беше вече седем часът, вечерята се не почваше. Всички чакаха нещо, с лъжици в ръка, нетърпеливо фърляйки погледи към знаменития саламурев нектар, излязъл из армеевата каца на баба Цвета.

Очакваха още двама членове от семейството: най-стария син и най-младия. Първият се бавеше нейде в града, вторият идеше от Пловдив. Офицерин – подпоручик там, на поканата на майка си той беше отговорил телеграфически, че ще дойде днес. С тая надежда и с тая радост честитата майка беше задържала вечерята чак досега, макар че железницата от Пловдив пристига по-рано.

И тя на всяка минута се слушваше, няма ли да чуе гърмежа на някой файтон на пътя...

Вратата се отвори, влезе един висок, четирийсетгодишен мъж. Най-стария син. По-младите почтително се поподигнаха от столовете си.

– Какво! Няма ли още Боримира? – попита той зачуден.

– Чакаме го, Драгое – отговори старата меланхолично; – днес железницата закъсня.

– Отде знаеш, мамо?

– Нали той яви, че ще дойде?

– Напрасно. Железницата е пристигнала още кога... Боримир е пропуснал трена и вероятно утре ще дойде – каза Драгой.

– Ако е така, той би ни явил да му се не надяваме – каза майката, на която мъчно беше да се помири с мисълта, че ще вечерят без Боримира.

– А! Богата работа, мамо – каза Драгой, като впери алчен поглед в златисточервената чорба.

– Чакайте! Не пипайте още! Да ида да прикадя по-напред пред иконата, че после и софрата, че тогава...

И баба Цвета пусна в кадилницата зрънца от смирнев тамян, па излезе с нея да извърши благочестивия си обряд.

Един път липсал върховния надзор, дисциплината се наруши. Най-големия син пръв даде пример на деморализацията: той загреба от армеевата чорба първа лъжица, втора, третя; посегнаха и други лъжици и след една минута дълбоката паница се презполови.

Когато баба Цвета се завърна и видя опустошението, тя ги засъди весела.

– Не можахте да потраете! Като вълци сте изгладнели!

– Зазъбица ни улови, мамо – смееше се Драгой.

Майката прикади трапезата и облаци от благовонен дим заплуваха из трапезарията.

Зафана се вечерята.

Но баба Цвета нямаше кеф. Боримировото отсъствие отнимаше радостта ѝ, отслабяше охотата ѝ. Тя хем ядеше, хем в ума ѝ се въртеше образа на младия подпоручик, със златните украшения по зеления мундир и цял обкръжен с някакъв ореол от сияние... Ушите не слушаха шумните разговори на трапезата, а очакваха и дебнеха друг шум, който би се задал отвън. Защото, въпреки уверенията на Драгоя, тя неволно още продължаваше да се надява и лъже, че може да пристигне героя ѝ по някое чудо...

II

Едно тънко пищене се чу отвън.

Тя изпусна набодката и с лице тържествующо и радостно обърна се към стария си син.

– Чуеш ли? Железницата иде от Пловдив! Сега чак иде. Какво ми казваше ти, Драгое?

Всички се ослушаха в пищенето.

– Да, железницата е – забележи Драгой. – Аз не знаех положително, но заключих, че е дошла, от новите, пловдивските вестници, които видях у Панаха.

– Сега да почакаме! – заповяда майката.

Пищенето се тънко, слабо, се продължаваше; то идеше отдалеко, маломощено, мязаше на звук, който издава свирката на локомотив, когато приближава станция; само че тоя звук се проточи повече от обикновено.

– Защо толкова дълго свири? – питаха се.

И баба Цвета е малко позачудена от това нескончаемо пищене на железницата.

– Да не чувяхте и вие, сякаш да кажа, че ухото ми пици – забележи тя.

Неколцина излязоха навън да разберат по-добре.

– Навън се не чува нищо – казаха те, като се върнаха.

– Каква е тази дяволия! – фанаха да се озъртат.

Изведнаж един гърмогласен смях изпълни стаята. Стоил показва на висящата ламба.

– Вижте, тя ни измами!

Тогава чак разбраха причината на пищенето, железничния пискун бил самия фитил на ламбата, който следваше да пее своята чудата песен под влиянието на причини, които не е нужно да бъде човек Архимед, за да си обясни. Като разбра, че мистификацията му биде открита, фитилът млъкна.

Цвета изгуби и последната искра надежда да види младия сабеносец и се намръщи. Вечерята се продължи обаче, весела и шумна.

– Тоя пусти фитил, дете ни излъга! – избъбра горчиво старата пак.

– Мамо, ний най-послед ще се разсърдим! – каза ѝ полусърдито полушеговито Драгой. – Ние сме толкова души, но нас не видиш, ние те не

радваме, а Боримира се... Ти правиш с това предпочитание да се породи завист в душите ни против твоя Вениамина със златните еполети!... Това не е благородно!

– Защо ме съдиш? Тури се на мое място. Петимна съм от години да ви видя всички събрани около мене. Не, не може!... Ето днеска Боримир пък липсва и бъдният ми вечер не е пълен... Който е майка, той знае само тия работи.

– Е добре, утре ще бъдем всички сбрани.

– Но мене ми се искаше на бъдни вечер... Ех, как беше хубаво тая вечер, едно време, в турско време, когато баща ви беше още жив! Вий се наредяхте като ангели при нас.

– Мамо, разкажи ни нещо от онова време – каза Драгой, като пийна дълго из чашата янтарно чирпанско вино, на което светлината даваше елмазни отливи.

Майката пак неволно се послуша в някакъв шум на пътя, който се изгуби веднага, па като сръбна две глътки из чашата си, подзе:

– Казах: радостни бяха тогава бъдните вечери – сгреших: не всякога! Имаше и страшни бъдни вечери, когато нямаше баща ви... Хеле помня един бъдни вечер... Щяхме да умрем от страх.

– Разкажи ни, мамо! – казаха неколцина с любопитство.

– Елено, приберете софрата... Изежте всичко, за утре да не остая постно едене, че е Коледа... Хъ, та ви казвам за тоя бъдни вечер... Чакай, Доне, остави ми чашата... Само ябълките дигнете в долапа, че са сладки, а в София сладка ябълка не може да се намери: се кисели!... Скрый там и кадилницата, ама не фърляй пепелта, че трябва: с нея се пъдят гъсениците от зелето... – И като казваше това, майката не толкова от нужда, а от стопанска привичка помагаше на двете слугини да разтребват трапезата.

Навън беше излязъл вятър и глухо бучеше из потъмнелите улици.

– За бъдния вечер! – извикаха няколко гласа.

III

– Такъв вятър пак вееше тогава и пак гост очаквахме, както сега – подкачи баба Цвета. – Баща ви беше на път, по търговия: нямаше го от един месец. Бяхме приели писмо, че три дена преди Рождество ще си дойде. Нея година ставаха много лошотии, хайдуги кръстосваха кърищата и балканите. Току наскоро що беше заклян Гену Недялков при селджиковския мост. Страхота беше, а баща ви през ония опасни места му беше пътя. Наближи Коледа. Чакаме го първата вечер – не вечеряхме до среднощ – не дойде; нам, на баба ви и мене, дойдоха триста ума. Не заспахме... Хай, рекохме, утре вечер може да си дойде. Стотвихме пак вечеря, сложихме трапезата, чакаме го, слухтим да се почука на вратнята, да чуем конско тропотене на пътя – нищо. Ние се гледаме с баба ви като втрещени, дума не си казваме. Нещо ме стиска за гърлото, та ще ме удужи. Станах плачешком, без да кусна нещо, отивам горе и фашам да чина метания пред иконата. Моля се на бога да го закрили... Но и молитва не мога – на сърцето ми куршум... През нощта съм се унесла и виждам на сън баща ви, че го носят убит... Боже! Заранта чини ми се, че цяло село знае нещо и само ние не знаем. Аз и баба ви умираме... Отивам на вратнята и гледам през дупчица на пътя, дали хората си шушукат, като минават край нас, и дали поглеждат към нашата вратня с жално и уплашено лице. Но не изтраях и побягнах назад – фана ме страх... И тоя трети ден сме като изумели от грижа... Утре – Коледа. Каква Коледа? Всичкият свят се готви да посреща празника, шопари се колят по дворищата и пищят; но нам светът ни потъмнял! Чер мрак пред очите ни! Вечерта – бъдни вечер. Ох!... Слагаме пак вечерята за баща ви. Викаме: ако дойде сега – жив е; ако не дойде – няма го вече!... Времето минава, нощ става – няма никой. Навън на улицата нищо се не чува, вятърът само духа, и така духа лошо, сякаш че погребват някого... Стоим, мълчим, слухтим и не мърдаме. Баба ви охка, аз роня сълзи. Чакахме до много късно... Баща ви няма! Духнахме свещта, защото ни фана страх. В ония хайдушки времена не беше добре да гори ноше свещ в къщи... Легнахме. Унесло ни по едно време. Изведнаж сепвам се: вятърът млькнал: чувам, че дюкянската врата се кърти отвътре! Вдървих се от страх. Бутам баба ви... Слушаме пак, в тъмнината. Чопли се там, вътре. Някой се е вмъкнал в дюкяна и се мъчи да отвори вратата, за да дойде на двора... – Хайдуци! – баба ви се развика: – „Минчо! Минчо!“ вика баща ви на помощ,

забравила, че го няма. Завиках и аз, но гласът ми прегасна. Баба ви сети, че няма Минча, па се спотаи, като мъртва. В зимника сме само две жени и три дребни деца – те спят... Може да ни изколят като пилета и никой жив човек няма да чуе... По едно време слушаме, че зафана да се натиска и удря прозорчето ни на зимника, което гледа в дюкянската изба. Разбрахме, че кокошарите сега и тука искат да влязат... Баба ви се пак мъчи да вика, но я задавило и само гъгне в тъмницата. Прозорецът се се бутал. Премряхме!

– Как ти не си ми обадила досега за тая ужасна нощ! – забележи силно развълнуван от разказа й Драгой.

– Ами дойде ли си тати тогава? – попитаха други двама, нетърпеливи да се успокоят по-скоро.

– Дойде си! Изтупурка подир малко с коня! – каза майката.

И всички си отдъхнаха, защото сърцето им се беше свило и нервите напрегнали до невъзможност.

– А обирниците побягнаха?

– Какви обирници? *Мавридата* била, дето правела тоя шум – каза Цвета.

– Кучето! – извикаха всичките очудени.

– Ний в уплашването си и захласът си – продължи майката – забравихме, че *Мавридата* сявга придружаваше баща ви на път и когато той се завръщаше и приближаваше до село, тя се спущаше пред него и дохождаше да ни извести, че си иде господарят й, да земе мюждето, после пак фукваше да иде да посрещне баща ви. Сявга тъй правеше. *Мавридата* се промъкнала, не зная как, през уличното прозорче на избата на дюкяна, дошла при вратата му, за да влезе в двора, бутала ги, но като не й отворили, сетила се – умно животно беше – и слезнала по стълбата в избата да бутал прозорчето, за да й отворим... Когато разбрахме и я пуснахме да влезе – каква радост беше! Джавка, скача, фърля се по нас, по гърдите ни, мята се на рамената ни, чак ни цалува! То чудо: галби и милувки, та няма край! И нам ни иде да я цалунем от благодарност, че ни зарадва с весел хабер. Като се нарадва и нагали, пак изфръкна из прозореца и отиде да земе мюждето от баща ви, че ни е намерила живи и здрави.

– Горкото куче! Такава нежност у човека няма!... Какво стана *Маврида*, мамо? – каза Драгой.

– Убиха я!

– Кой я уби? – изкрещяха няколко гласа ожесточено.

– Баща ви поръча да я убият по-после.

При тия думи на майката настана общо изумление.

– Давило я бясно куче, кога баща ви минавал през село Дудени. Селяните го съветвали да премахне кучето, за да не направи пакост тука... Много не щял баща ви, свидело му се, но най-после склонил и вързал Мавридата за едно дърво, па дал пищова си на един селянин да я опушне... „Когато я вързах – каже баща ви – тя позна, че ще я убият, и изгледа ме така жално и умилно, така тъжно някак ме погледна в очите – молеше се като човек... Аз видях сълзи в очите ѝ, щото сърцето ми се прободе, сякаш стрела мина през него – щях да изплача с глас! Извиках да го не убиват! Проклетият човек в тоя същи миг гръмна и кучето се търкули мъртво!“ Като ми казваше баща ви това, видях му очите, че се насълзили... Такова хитро и гальовно кученце надали е било... Та ви казвам, много стракове сме брали, но като она страшен бъдни вечер не е имало.

Възцари се кратко мълчание. Вятърът поутихна.

– А тати защо бе закъснял? – попита Драгой.

– Разказа ми: като чул за убиването на Генка Недялков, заобиколил из други път. Но от трън, та на глог: в Кюселерския боаз три пушки изгърмели връз него. Един куршум намерихме после забит в седлото... Хайдушки времена бяха тогава.

– Мамо, ти с тия приказки ни докара меланхолия... по-харно да не спомняме ония грозни времена на робството. Попей ни по-добре „Ой, Коледо!“ както правеше баба тая вечер... – каза Георги.

– Защо? – отзова се строго и обидно майката. – Нека да ги помните, да знаете какво се е теглило и треперало! Сегашното време какво е? На всеки дол – печен вол. Рай, според тогава. Па оценяват ли? Не! Всичко забравиха днешните хора: и какво е било, и кой го измени... Сега ни човещина, ни милост... Ще се изразкъсат един други, от умраза живота си не могат да видят! Послободнели и побеснели... Седя, та ви чета вестниците, боже, света богородице! Какви са тия чудосии и срамоти? Така пише ли се на книга? Почтен челяк не е останал неомаскарен!...

IV

Не се знае как щеше да завърши баба Цвета своя горещ обвинителен акт, ако един файтон не бе изгърмял на улицата и спрял пред портата.

– Боримир! – извика майката.

На коридора изтропотиха мъжки стъпки и веднага на вратата се показа блестящ артилерийски офицер, с усмивка на устата и с ръка под козирек.

– Добър вечер! – извика той весело и бързо цалуна ръка на майката, а на останалите я стисна.

– Какво се забави! – викаше възхитената баба Цвета, като изглеждаше в захлас подпоручика.

– Извини, мамо, пропуснах пасажерския трен, та тръгнах по-после с експреса... – каза той, като свалеше сабята си и се готвеше да седне на празната трапеза. – Какво ме изглеждаш така, мамо?

– Хубавелек си тъй, радвам ти се.

– Окачи ми лукова глава да не урочасам! – изсмя се офицеринът. – Мамо, гладен съм!

– Яж, яж... вечеряй! Закъсна ти.

Подпоручикът разтвори очудено ръцете си пред несъществуещата вечеря.

– Какво да ям тука? „Благослови, попе – гумно без снопе!“

Майката си плесна ръцете в отчаяние.

– Ами сега? Нищо постно не е остало! Нищо, нищо. Това е: нямаме!

– Дай тогава блажно! Донеси печеното прасе!

Тя го изгледа в ужас.

– Фармасонин ли си, срещу Коледа да блажиш? И аз да зема този грях на себе си?!

– Кога е тъй, ще легна гладен, но сух хляб няма да ям. Нека се знае, че на връх бѣдни вечер майка ми ме е повикала у дома, за да ме умори от глад! – изшегува се Боримир.

– Мамо, покажи се на висотата на славянското гостолубие! – забележи Георги.

И Стоян се обади:

– Ти днес прати гозбица и винце, блажнинка, на няколко

сиромашкини, за да отговоят утре на Коледа... За тия дела от милосердие бог ще ти прости и сегашното... Дай прасето!

– Мамо! Твоят идеал се осъществи вече: сабеносецът твой е тука! Не помрачавай бъдния вечер, ами дай прасето, че е хранено на мляко, а пък аз нямам мезе за виното – глумеше Драгой, като държеше чашата.

Старата се чуди и мае.

– Я виж какви ме са награкали! Дай, Доне, дай прасето! – извика тя решително.

Слугинята донесе на тава опеченото, свито на тръкало, прасе, зачервено и лъскаво, като позлатено; от него се разнесе вкусна ароматна миризма, щото възбуди охота и у ситите.

– Това се вика, дето го рекли: „Дойде гост – развали пост“ – казваше недоволна и щастлива Цвета, като гледаше как войникът, въоръжен с нож и набодка, се сражаваше победоносно с позлатеното прасе, подпомаган братски и от други.

Па мина в другата стая и зачини поклони пред иконата.

София, 1904 год.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Надежда Владимирова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4191>]